

Косович О. В.,

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ПЛАСТИЧНІСТЬ МОВИ. СЕМАНТИЧНА НЕОЛОГІЯ

Анотація. У статті досліджуються проблеми пластичності мови, яка, на нашу думку, може розглядатися як властивість усередині процесу трансформації мови, точніше, – значення. Підтверджено, що вона розповсюджується через неосемію, що перебуває в тісному зв'язку з полісемією. Неосемія пояснює перехід з одного стану мови в інший. Вона є важливою опорою в мовному прогресуванні.

Ключові слова: неологія, семантична неологія, неосемія, розвиток мови, мовна пластика, семантична варіація, полісемантизація.

Постановка проблеми. Мова постійно розвивається. Ця динаміка, як фонологічна, так і синтаксична або семантична, становить її основний принцип.

Мова може сприйматися, відповідно до двох різних точок зору, як стан або як процес. Згідно з цим мова вивчається в синхронії чи в діахронії, приймається одне або друге розуміння. Синхронічна перспектива передбачає розгляд мови як системи, тобто як стану або, в разі необхідності, – як послідовності станів. Іншими словами, розгляд мови здійснюється передусім зі статичного погляду. Діахронічна перспектива презентує мову як процес і передбачає її розгляд під кутом зору динаміки – як об'єкт під знаком зміни.

Упродовж історії лінгвістики домінуючою точкою зору була та, що розглядала мову як стан. Ця головна тенденція є надбанням курсу загальної лінгвістики (далі – КЗЛ) “*Cours de Linguistique Générale*” [3]. Ф. Соссюр презентує мову як систему, де превалює вивчення станів мови. А. Піктон [2, с. 9–18] підкреслює, що КЗЛ привів лінгвістику ХХ століття до надання переваги синхронічному погляду на мову, відтак вона менше зосереджена на своїй еволюції в часі, аніж на описі лінгвістичної системи в цей період, особливо менш уважна до перехідних процесів між мовними станами. Хоча існують різні напрями домінуючої тенденції, як, наприклад, в одному з напрямів, прихильник якого – Є. Косеріу [1], задіюють підходи, що надають перевагу діахронії, отже, і точці зору на мову, що акцентує увагу на процесі.

Ця точка зору нам видається найактуальнішою: розглядати мову як процес, який не тільки є як дещо дане, а й пов'язаний з постійним розвитком. Динаміка ґрунтується не тільки на існуванні послідовностей станів, а також і на існуванні переходу від одного стану мови до іншого. Ці переходи мають стосунок до «живого» характеру мови.

Розвиток мови може не лише розглядатися загалом як еволюція всього, а й інтерпретуватися локально, через розвиток на рівні одиниць мови, що її становлять, тобто лексичних одиниць. Отже, актуальність теми не викликає сумнівів.

Серед робіт зарубіжних науковців, які займалися цією проблематикою, назвемо праці М. Аріве, С. Бен Аріз Уеніша, Ж.-Ф. Саблероля, Ж. Прюво, які у своїх дослідженнях акцентували увагу в основному на семантиці новотворів.

Мета наукової розвідки – розгляд мови як системи, наділеної основною властивістю – пластичністю, з-поміж основних проявів якої є семантична варіація.

Завдання статті – розгляд концепта мовної пластичності, потенційної зміни мови, її здатності до деформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У випадку семантики динаміка мови стає динамікою значення, що стосується варіації значення лексичних одиниць протягом часу, тобто тривалості зміни їхнього смислового змісту, за необхідності пов'язаного зі зміною означувального. Динаміка змісту значення слів бере участь у процесах розвитку мови. Отже, вивчення семантичної неології стосується аналізу основних процесів, які лежать в основі динаміки мови.

Будучи далекою від визнання як однозначного феномена, семантична неологія є складною організацією, що відзначається залежністю між частиною й цілим, а також особливостями деформації, які можна кваліфікувати як мовні пластики.

Аналогія з грою в шахи: лексична зміна залежно від системи.

Динаміка значення одиниць корелюється із цілим у багатьох планах, як це ілюструє Ф. Соссюр, проводячи аналогію з грою в шахи [3, с. 43, 125–127]. Ігрові фігури відповідають складовим мови, тобто тим, які уподібнюються лексичним одиницям. Так само, як і шахи, компоненти мови виконують взаємні обов'язки. Вони є складовою системи, яка розвивається в часі.

Кожен стан системи вписується в динамічну прогресію, переходить між станами спричиняються переміщеннями всередині системи. Кожне із цих переміщень, які належать до еволюцій лексичних одиниць, має свою особливість, вони визначають нову конфігурацію для системи загалом і модифікують відношення елемента, що переміщується, з іншими елементами системи. Порівнюючи мову з грою, виокремлюємо три фундаментальні аспекти:

1) **залежність між частиною й цілим:** одиниця й ціле є сильно залежними, вони впливають зі зворотною силою одне на одне. Розвиток компонента залежить від ближнього оточення, також від впливу інформації найвищого рівня, що характеризує середовище в широкому значенні. Локальна чи загальна обсервація дає змогу отримати певну кількість даних щодо станів чи переходів;

2) **прогресивний розвиток загалом, можливість різкої еволюції локально:** система не розвивається різко, вона прогресує поволі, поступово. Так, у грі в шахи переміщення однієї фігури уможливує перехід з одного стану в інший, тоді як усі інші фігури залишаються на місці. Так само в мові лексичні еволюції не діють одночасно, а діє тільки маленька частинка мови: забагато одночасних змін шкодять зрозумілості дискурсу. Отже, загалом система характеризується певною інертністю: вона слабо розвивається в певний обмежений період часу.

Ця загальна інертність не виключає елементарних змін, тобто на рівні мовних одиниць: тільки божевільний може перейти з одного кінця в другий кінець шахової дошки одним ходом; “*chat*” (чат, віртуальна бесіда) (інф.) являє собою семантичний розрив зі своїм омографом – “*chat*” (домашня тварина), хоча обидва омоніми ділять однакову матеріальну форму знака, інновація “*chat*” має іншу етимологію та значення, без зв’язку зі значенням «домашня тварина». Але відзначені зміни відбуваються тільки в малій частині системи;

3) **відмінні характеристики одиниць:** одиниці мають різний статус. Кожна має власні характеристики як ізольована одиниця, так і в позиції залежності і зв’язку з іншими одиницями. Пішак не матиме такого ж типу, такої ж важливості потенційного переміщення, як тура; так само семантичні зміни не можуть сприйматися однаково.

Аналогія з грою в шахи дає змогу усвідомити відношення між локальною зміною й загальною зміною. Проте вона не надає можливості осягнути всі грані динаміки значення, які є фундаментальними для розуміння складності характеру семантичної неології.

Символ гри реалізує послідовні стани, а не переходи між станами. Шахові фігури, безумовно, переміщуються, але тільки початковий стан і кінцевий стан є важливими в переміщенні: між двома правилами перестають діяти щодо фігури, яка може і пересуватися на дошці, і переставлятися. Відтак гра в шахи видається делікатним, тонким процесом. Натомість мова не розвивається циклічно, переривчасто, більше того, переходи не є такими, що не заслуговують на увагу ні за роллю, ні за протяжністю. На рівні їхньої ролі вони забезпечують безперервність розвитку системи й дають змогу передбачати й пояснювати послідовні стани. Щодо протяжності переходи відбуваються поступово на багатьох рівнях: вони розподіляються в часі, але й у просторі зазнають розповсюдження в різних дискурсах, що зростає.

Разом із тим гра в шахи надає можливість побачити позиції, чітко визначені і тверді. Не існує напівміри у варіаціях: вони належать до постійних деформацій, які неодмінно мають стосунок до прогресу системи. Аналогія з грою не «звітує» про гнучкий і змінний характер мови та, зокрема, значення.

Щоб завершити аналогію з грою й узяти до уваги ті аспекти, які вона «затмарює», ми пропонуємо іншу аналогію – пластичності, що виділяє переходи та дає змогу інтегрувати ідею реверсивності деформації, відтак розрізнити зміни, що відбуваються завдяки модульності мови, від тривалих змін, які мають стосунок до еволюційного процесу мови.

Аналогія з пластичністю: від деформованості до постійної деформації лексичного значення.

Мова може розглядатися як система, наділена основною властивістю – пластичністю. Концепт пластичності включає дві головні ідеї: ідею деформованості, тобто потенційної зміни, й ідею невідворотності деформації, тобто зміни, яка не є випадковою, але ґрунтовно вписалася в систему, навіть коли умови середовища (оточення) послаблюються, іншими словами, – можливість контекстуального вжитку.

Ми наполягаємо на двох очевидних пунктах: 1) пластичність може виявитися потенційною як процес або, через поняття пластичної деформації, як результат процесу; 2) поняття пластичності, незворотної деформації є невіддільним від поняття еластичності, зворотної деформації.

Пропонуємо розглядати пластичність як лінгвістичну властивість, точніше, – семантичну. Якщо провести аналогію між

пластичністю матеріалу (фізичну) і пластичністю мови, виявляємо такі аспекти:

1) **деформованість і потенціал значення:** значення має потенцію деформації. Цей потенціал деформації відповідає потенціалам значення, тобто семантичних граней, здатних актуалізуватися гнучким і видозмінним способом. Семантична варіація є властивістю, характерною для лінгвістичної системи;

2) **незворотна трансформація матеріалу (як фізичної речовини) і нове літературне значення:** якщо матеріал (як фізична речовина) деформується під впливом навколишнього середовища, проте неґрунтовно, в мові це відповідає тимчасовій деформації значення, що залишається залежним від умов середовища, тобто від контексту; це стосується, але не впливає на лексичне значення, коли контекстуальні умови послаблюються. Іншими словами, немає тривалої деформації або реструктуризації значення. І, навпаки, матеріал може зазнавати пластичної деформації, яка може довго тривати, коли умови середовища послаблюються, що сприяє необхідності набуття матеріалом нових властивостей. Ця пластична деформація може пов’язуватися з тривалою зміною значення: воно зазнає нової конфігурації або навіть набуває нового змісту з когнітивного погляду, що може передаватися реєстрацією нового змісту;

3) **ідея розриву або порушення:** пластична деформація є наслідком переходу порогу еластичності. Цей перехід порогу є результатом дії навколишнього оточення. Саме поняття порогу відсилає до ідеї порушення. Це порушення виявляється в неосемії, яку визначають як яскраво виражену семантичну варіацію, що становить своєрідну форму розриву між значенням і контекстом: дія (вплив) контексту або, точніше, умов контекстуального оточення, які лежать в основі порушення (трансгресії);

4) **групи еластичність/пластичність і полісемія/неосемія:** пластичність є невіддільною від еластичності. Пропонуємо провести паралель між групою еластичність/пластичність і групою полісемія/неосемія. Еластичність відповідає властивостям гнучкості, модульності й адаптації до умов навколишнього оточення; пластичність – властивостям обмеженої гнучкості, мінливості, здатності пристосовуватися (до нових умов) і трансформації під дією оточення. Так само полісемія асоціюється з адаптацією значення до умов контексту, переконанням і розширеннями, дозволеними потенціалом значення. Неосемія в нашій дефініції належить до семантичної варіації, що характеризується порушенням, здатна впливати на значення під дією контекстуального оточення. Полісемія бачить значення як змінне, а неосемія – як таке, що розвивається. Для матеріалу (фізичної речовини) еластична деформація може бачитися зовнішнім спостережачем як еластична деформація, що триває. Інакше кажучи, еластичність відсилає до здатності матеріалу деформуватися; пластичність – до здатності деформуватися ґрунтовно. Так само в семантиці неосемія може розглядатися як полісемія, що триває або, точніше, як *полісемантизація*, що триває. Поряд із неосемією полісемантизація стає постійним явищем, вона допускає фактично те, що значення відривається від контексту (за аналогією з послабленням дії умов середовища на матеріал), інакше кажучи, вона інтегрується в значення.

В аналогії з матеріалом (фізичним матеріалом) застосування терміна «пластичність» є доречним, оскільки встановлює зв’язок між лінгвістичним процесом і когнітивним процесом. Лінгвістичні процеси пов’язані з когнітивними процесами:

буквальне значення здатне відсилати до значення, яке запам'яталось, або до закодованого значення відповідно до перспективи, кута зору. Частина розумової пластичності має зв'язок із когнітивними процесами виділення зони пам'яті для значення, пов'язаного з лексемою. Семантична пластичність може тлумачитися як лінгвістичний аспект цієї частини розумової пластичності.

Висновки. Отже, пластичність може розглядатися як властивість усередині процесу трансформації мови, значення. Вона розповсюджується через неосемію, що перебуває в тісному зв'язку з полісемією: неосемія є полісемією, що триває, такою, яка вимагає брати до уваги чинник часу й питання повторення в часі. Так, неосемія сприяє тому, щоб мова розвивалась, а також пояснює перехід з одного стану в інший. Вона є важливою опорою в мовному прогресуванні. Темою для подальших наукових розвідок є дослідження корекції закодованого значення: розмежування між очевидним пластичним переходом і невідомим становленням у контексті неосемії.

Література:

1. Coseriu E. Synchronie, Diachronie et Histoire / E. Coseriu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.revue-texto.net/Parutions/Livres-E/Coseriu_SDH/Sommaire.html.
2. Picton A. Diachronie en langue de spécialité. Définition d'une méthode linguistique outillée pour repérer l'évolution des connaissances en corpus. Un exemple appliqué au domaine spatial. Thèse de Doctorat en Sciences du Langage / A. Picton // Université Toulouse. – 2009. –

№ 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00429061/>.

3. Saussure (de) F. Cours de Linguistique Générale / F. de Saussure. – Paris : Payot, 1995. – 520 p.

Косович О. В. Языковая пластика. Семантическая неология

Аннотация. В статье исследуются проблемы пластичности языка, которая, по нашему мнению, может рассматриваться как способность внутри процесса трансформации языка, точнее, – значения. Подтверждено, что она распространяется через неосемію, которая находится в тесной связи с полисемией. Неосемія объясняет переход из одного состояния языка в другое. Она является важной опорой в языковом прогрессировании.

Ключевые слова: неология, семантическая неология, неосемія, развитие языка, языковая пластика, семантическая вариация, полисемантизация.

Kosovych O. Language plasticity. Semantic neology

Summary. The article deals with the problems of language plasticity that in our opinion can be considered as capacity inside of the language transformation process or more exactly, of the meaning. It is confirmed that the language plasticity is spreading by neosemy that is closely related to polysemy. Neosemy explains the transition from the one state of the language to the other one. It is the main support in the language progress.

Key words: neology, semantic neology, neosemy, language development, semantic variation, polysemantization.